

MAQSAD KONSEPTINING INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA MAKONIY HAMDA SAYOHAT METAFORALARI ORQALI KONSEPTUALLASHUVI: KOGNITIV- SEMANTIK YONDASHUV

Nasridinov Muxridin Vasliddin o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti Ingliz tili kafedrası

E-mail: mvnasridinov@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20756628>

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida **maqsad** konseptining kognitiv-semantik xususiyatlari konseptual metafora nazariyasi asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi maqsad konseptini shakllantiruvchi metaforik modellarni aniqlash hamda ularning universal va milliy-madaniy xususiyatlarini ochib berishdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-kognitiv tahlil, konseptual xaritalash va semantik interpretatsiya metodlaridan foydalanildi.

Kalit so‘zlar: kognitiv tilshunoslik, konsept, maqsad, konseptual metafora, kognitiv semantika, konseptuallashtirish, ingliz tili, o‘zbek tili.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda antropotsentrik paradigma tilni inson tafakkuri, tajribasi va bilish jarayonlari bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, kognitiv tilshunoslik til birliklarini nafaqat kommunikativ vosita, balki insonning olamni idrok etishi va konseptuallashtirishining mahsuli sifatida talqin qiladi.

Inson hayoti maqsadlar, niyatlar va intilishlar tizimi bilan chambarchas bog‘liqdir. Har bir shaxs muayyan maqsadlarga ega bo‘lib, o‘z faoliyatini ushbu maqsadlarga erishish yo‘lida tashkil etadi. Shu sababli **maqsad** konsepti inson konseptual tizimining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu konseptning lingvistik ifodalanishini o‘rganish inson tafakkuri va til o‘rtasidagi munosabatlarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kognitiv tilshunoslik XX asrning ikkinchi yarmida tilni formal tizim sifatida talqin qiluvchi nazariyalarga muqobil yo‘nalish sifatida shakllandi. Ushbu yo‘nalish vakillari til birliklarining shakllanishi insonning idroki, tajribasi va konseptual tizimi bilan bog‘liq ekanligini ilgari surdilar.

Sh. Safarovning ta’kidlashicha, kognitiv tilshunoslik konseptuallashtirish va kategoriyalashtirish jarayonlarini, shuningdek, til va tafakkur o‘rtasidagi munosabatlarni tadqiq etadi. A. Abduazizov esa kognitiv fonologiya, kognitiv grammatika va kognitiv semantika kabi yo‘nalishlarning o‘zaro integratsiyasini alohida ta’kidlaydi.

G. Lakoff va M. Jonsonning konseptual metafora nazariyasiga ko‘ra, inson abstrakt tushunchalarni konkret tajribalar orqali anglaydi. Mazkur nazariya maqsad konseptining lingvistik ifodalanishini tahlil qilish uchun samarali metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqotda qiyosiy-kognitiv tahlil, konseptual xaritalash va semantik interpretatsiya metodlaridan foydalanildi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi maqsadga oid leksemalar, frazeologik birliklar, maqollar va matn parchalarining semantik xususiyatlari tahlil qilindi.

Tahlil uch bosqichda amalga oshirildi:

1. Maqsad konseptini ifodalovchi til birliklarini aniqlash;
2. Ularni konseptual metafora modellari asosida tasniflash;
3. Universal va milliy-madaniy xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish.

Natijalar va muhokama

Tahlillar natijasida maqsad konseptining quyidagi asosiy metaforik modellar orqali konseptuallashuvi aniqlandi.

Ingliz tilida:

- reach one's goals;
- achieve an objective;
- arrive at success;
- pursue a target.

O'zbek tilida:

- maqsadiga yetmoq;
- murodiga erishmoq;
- maqsad sari intilmoq;
- manziliga yetmoq.

Manba soha	Nishon soha
Sayohatchi	Maqsadga intiluvchi shaxs
Manzil	Maqsad
Yo'l	Hayot jarayoni
Masofa	Maqsadga yaqinlik darajasi
Yetib borish	Muvaffaqiyat

HAYOT – SAYOHAT

Ingliz tilida:

- on the right track;
- move forward;
- lose direction;
- at a crossroads.

O'zbek tilida:

- hayot yo'li;
- to'g'ri yo'ldan bormoq;
- yo'lini topmoq;
- yo'ldan adashmoq.

Ingliz tilida:

- make progress;
- move ahead;
- take the first step.

O'zbek tilida:

- oldinga qadam tashlamoq;
- taraqqiyot sari harakat qilmoq;
- oldinga intilmoq.

Mazkur metaforalar insonning makon va harakat bilan bog'liq universal gavdaviy tajribalariga asoslangan. Shu bois ular genetik jihatdan qarindosh bo'lmagan tillarda ham uchraydi.

Biroq maqsad konseptining lingvistik ifodalanishida milliy-madaniy farqlar ham kuzatiladi. Ingliz tilida maqsad ko'proq individual muvaffaqiyat, shaxsiy rivojlanish va martaba bilan bog'lansa, o'zbek tilida ezgu niyat, jamoaviy manfaat, ma'naviy kamolot va ijtimoiy mas'uliyat kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'langan.

Ushbu metaforalar insonning umumiy gavdaviy tajribalariga tayanganligi sababli universal xarakterga ega. Shu bilan birga, har bir xalqning madaniy qadriyatlari maqsad konseptining semantik va pragmatik talqiniga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Kelgusida korpus lingvistikasi, eksperimental kognitiv tadqiqotlar va lingvomadaniy yondashuvlar asosida maqsad konseptining yosh, kasb va ijtimoiy guruhlar kesimidagi konseptuallashuvini o'rganish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Safarov Sh. *Kognitiv tilshunoslik*. – Jizzax, 2006.
 2. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
 3. Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. – Stanford University Press, 1987.
 4. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics*. – Cambridge, MA: MIT Press, 2000.
 5. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. – Oxford University Press, 2010.
- Hoshimov G'. Kognitiv tilshunoslikda konsept nazariyasi va uning tasnifi masalalari